

A. Hočvarjeva je Jurčičeva pranečakinja, rojena 7. VII. 1899 na Muljavi 13. Končala je meščansko šolo v Smihelu pri Novem mestu, nato pa so jo poslali v trgovsko šolo v Ljubljano. Tam je zbolela in se večkrat zdravila v bolnišnici. Morali so ji amputirati nogo in za kostno jetiko je 1. IV. 1919 umrla. Kaže, da je bila zelo nadarjena; nogo rada je brala in tudi sama začela pisati. Stari Čebular na Muljavi mi je rekel: »O, Angela bi bila velika pisateljica, če bi živela!« Pisala je daljšo povest o »Potrofnu«. (Potrofen, ki se je sam tako imenoval, je bil menda nezakonski sin nekega boštanjskega grofa. Bil je čudaški in zanemarjen brezdomec, ki se je kakor Jurčičev Deseti brat potikal od kraja do kraja, včasih prijel tudi za kakšno delo, v pijanosti pa je bil surov in nasilen.) Dr. Prijatelj, ki je zahajal na Muljavo zaradi študija Jurčičevih del, se je seznanil s Hočvarjevo, ki je kljub boleznim do konca ohranila življenjski optimizem in nadaljevala svoje delo.

Pripis. — Buzarona (buzarona, ZD I, 55). Pastoralna instrukcija stiškega opata (1770) pod št. 23 omenja tudi italijanske kletve, kot je »prenesramna buzarona« (istud turpissimum Buzarona), in naroča krškemu župniku, naj ostro ravna s tistimi, ki to kletve izgovarjajo. V Jurčičevem času, kakor kaže, tega niso imeli za kletve. Pleteršnik I, 73 razlaga kot saprament. Trdina piše: buza kljuna (VII, 193), buzarona (ZD VIII, 337) in buzarona, buzarada, buzakljuna, buzacajna (ZD X, 173) ter konča: Nazadnje so uganili, da se »buzakljuna« in »buzacajna« sme govoriti brez greha, »buzarada« je pa že huje, »buzarona« pa spada nemara celo med smrtno grehe. »Bosaruna« pomeni v madžarščini čarodejko. Na Turjaku pod Pohorjem je doma Bocaruna, čarovnica, ki dela točo. (J. Kelemina, Bajke in pripovedke 1930, 15, 22, 247, 394.) — Berač Urh iz Kostela (ZD I, 234) je bil na Dolenjskem znana prikazen in ga je Jurčič upodobil po resnici in s pravim imenom. Cez pleča mu je viselo čudno godalo: na neko živalsko kost napete strune. Na to je brenkal in pel, pa ni imelo nobene »štíme«, kakor je povedal stari Kocman. Ljudje so ga radi imeli in so ga imenovali »Urh iz Kostela« (Al. Zupanc). — Spilkin Jožek (ZD I, 270) je bil risan po resničnem vzoru (Jezik in slovstvo IV, 214), in sicer gre za nezakonskega sina Elizabete (Špele) Zajc iz Podbukovja (1773—1850). Njen sin Jožek je bil rojen 18. III. 1808. — ZD VIII, 254: Klemenov Matija, slovenski bogotaj, je bil Matija Jaklič z Muljave 22, kjer je umrl 11. V. 1848, star 72 let, samski. V mrliški knjigi piše, da se je pred smrtjo dal prevideti. (Viri poleg drugega zlasti matične knjige župnij Krka, Šentvid pri Stični in Višnja gora.)

Jože Gregorič

POTREBEN JEZIKOVNI PRIROČNIK

Mahnlič bi rad opozoril »bralca na čudoviti svet govornje besede, sprožil razmišljanje in razpravljanje o lepotnosti njenega zvena, nudil... vsem, ki hočejo lepo govoriti, vrsto podatkov in opozoril« (7 sl.). Lotil se je prav gotovo potrebne in hvaležne naloge, saj je ta stran pri nas Slovincih res zelo zanemarjena. Če pomislim, kako malo je gojila šola (od ljudske pa do najvišje!) to stran jezika in kako je v časti pri velikih kulturnih jezikih (francoščini, angleščini, nemščini, italijanščini itd.), me je res kar sram. Kako brez priprave za lepo branje je moral učitelj samo nase navezan vaditi sebe in dajati drugim, če se je te dolžnosti sploh zavedal. Zato smo knjižice zares lahko veseli in avtorju hvaležni zanjo. Morda bi v novi izdaji tudi to stran prav šolske kulture lepega branja in govornje besede posebej imel pred očmi in jo nadrobneje praktično obdelal, saj je to osnova za vse igralsko nastopanje in recitiranje. Kakšne jezikovne in smiselne norosti počne včasih šola še dandanes z vajami v deklamiranju, da ubije otroku čut za naravno govornico in smiselno poudarjanje.

Marsikoga bo naslov prevaril. Saj knjižica ne govori o »slovenščini«, marveč o »govorjenju«; obravnavanje glasov — čeprav v slovenskem jeziku — še ni jezik, slovenščina. To avtor dokazuje sam, saj sega celo po tujejezičnih primerih za ponazarjanje (n. pr. str. 85 sl.). Tudi »živa« v naslovu ni dobro uporabljeno, saj je to nasprotje k mrtva, umetna, papirnata, pusta ipd.; taka je pa slovenščina lahko v pismu ali govoru. Izraz »živa« ni isto kar »govorjena«. Mislim, da bi bilo bolje, ko bi bil dal naslov »Svet govornje besede«, kakor v predgovoru čisto dobro označuje predmet svoje obravnave; tudi takemu naslovu bi ostalo nekaj zanosa, ki je v sedanjem naslovu segel nekoliko previsoko.

¹ Mirko Mahnič, Ziva slovenščina. Knjižnica Mestnega gledališča v Ljubljani. Urednik Dušan Moravec. Ljubljana 1939, str. 115.

S tem sem izrekel tisto besedo, ki me je ves čas pri branju motila: zanos. Kakor že v naslovu, tako se potem v obravnavi mešata dva svetova: stvarnih podatkov in zanosne besede. Včasih imam občutek, da so avtorju stvarni podatki fonetike presuhi in prevsakdanji, pa bi jih rad poživil z močno besedo, pesniško primero, globoko mislijo in posmehom. Saj je res z ene strani iskanje kar se dá ostro opredeljenega glasu in z druge vseh oklepov in mejá se otepajoče življenje nekam preostró postavljeno v nasprotje in stvarni razlagi ni v prid. Čudim se avtorju, zakaj se je oklenil ravno eksperimentalno-fonetične poti in opredeljuje glasove s številkami in merami, s podobami in besedami tako ostró, da se vprašuješ, kako more ob tako ostrih opredelitvah glas in beseda še živeti. Zdi se mi, da bi mu za razkazovanje življenja v besedi in glasu mnogo bolje služila fonološka metoda. Saj sam pravi, da je »vsak glas organizem zase« (30), tako da je »razmišljanje o idealnem, stalnem, nespremenljivem glasu dovolj brezupno« (31). Tega spoznanja ni rodila toliko fonetika kolikor fonologija; medtem ko prva — zlasti opisno matematična (Jespersen) — podaja take toge glasovne opredelitve, kakor da jih dobiva po anatomski poti, se fonologija ukvarja zmeraj z živimi glasovi v različnih zvezah in premenah kot nosilci pomenov; fonetiki je glas fiziološko-akustični pojav, ki ga lahko merimo in razstavljamo v sestavine, fonologiji pa psihološka enota v neštetih premenah.

Dobra polovica knjižice obravnava slovenske glasove (63 strani). V tem delu se močno, morda premočno naslanja na Bezljajev Oris in podaja značilnosti naših glasovnih prvin z njegovimi podobami in številkami. V taki knjižici bi rajši videl drugačen način obdelave. Pa tudi pri taki obdelavi bo moral v novi izdaji prečistiti besedilo, ker je ostalo v njem precej nedoslednosti in nejasnosti. Naj avtorja opozorim na nekatere izmed njih.

V novi izdaji bi želel zlasti, da izravna terminologijo pri nekaterih izrazih. Če hočemo pri takem pisanju jasnosti, moramo dosledno uporabljati términoine v določenem pomenu. Kakor je pri nas fonetična veda še malo razvita, si je vendar že izdelala nekaj osnovnih pojmov, ki jih ne smemo več mešati in prezirati. Zato ne razumem, zakaj mešanje pojmov *glas* — *zven* — *zvočnost*. V fonetiki in fonologiji nam danes pomeni »glas« predvsem jezikovno prvino samoglasnika ali soglasnika, kar fonologija imenuje s tujko *fonem*, nem. *Laut*, franc. *son*, angl. *sound*. Mahnič pa izraz večkrat uporablja v pomenu *zven* (n. pr. str. 19, 59, »glas iz grla« 41, 44, 52 itd.); saj so ga v tem pomenu res uporabljali naši prvi fonetiki in ga imamo še v izrazu »samo-glasnik«, ki so ga včasih imenovali sploh kar glasnik, pač po *vokal* iz *vox*, in nem. *Selbstlaut*, ker je res čisti *zven* — *samó glas*; toda od 1920 naprej je *zven* tako popolnoma prodril z novo univerzo, da se mi zdi nepotrebno, da ga po 40 letih izrivamo iz naše fonetične terminologije. Zato nam *zven* danes pomeni akustični učinek, ki ga povzroča tresenje glasilk v grlu in ga krepi odzvek v različnih votlinah; saj Mahnič sprejema sicer tudi *zveneče* in *nezveneče* soglasnike, pravilno pravi o samoglasnikih, da so čisti *zveni*. Včasih se mi vsiljuje občutek, da si le ni prav na jasnem o vlogi glasilk in *zvena*. To domnevo mi zbuja posebno odstavek 6 (str. 21), ko govori o dvojni nalogi glasilk: 1. »so vir glasu« in 2. se »aktivno udeležujejo tvorjenja posameznih glasov«, in sicer pri a) *zvenečih* soglasnikih »katerih karakteristični šum spremlja še temno zvenenje glasu iz grla«, b) samoglasnikih in c) »soglasniku H« — kar mi je čisto nerazumljivo. Vse to je vsaj nejasno, kolikor ne napačno. Vloga glasilk je ena sama: oskrbujejo nam *zven* (jasno je, da v različnih višinah) in že s tem samim sodelujejo pri tvorenju glasov. Kako pride nesrečni *h* v družbo *zvenečih* glasov, pa ne razumem; morda je tu mislil na priporniški *g*, ki je tako zelo razširjen tudi v olikanem govoru? Vsekakor v tej obliki nevzdržna trditvev. — In kaj je slednjič *zvočnost*, ki jo pogosto tudi drugi zamenjavajo z *zvenečnostjo*? Beseda *zvok* nam je najširši pojem za kakršen koli akustični pojav: pok, šum, *zven*, donenje, grmenje itd. V fonetiki slovenimo tuji izraz *sonoren* z *zvočen*; tako imamo vrsto glasov *sonornikov* — *zvočnikov*. Zakaj jih imenujemo tako? Zato ker so v primeri z drugimi soglasniki (kamor jih slovnice in fonetike po navadi štejejo), nezvenečimi in *zvenečimi*, zmožni odzvoka v ustih, se pravi tistega odzvoka, ki je značilen za samoglasnike; prav zaradi tega lahko prevzemajo samoglasno vlogo in svoj samoglasni element razvijejo do pravega samoglasnika v govoru in celo pismu. Jasno je, da so samoglasniki še bolj *zvočni* kakor *zvočniki*; ti so *zvočni* samo v primeri s soglasniki.

S tem v zvezi naj spregovorim še o nekaterih tujih terminih. Izraz *fonetika* je dobil v teku desetletij zelo širok pomenski obseg; zaznamuje nam vedo, ki se

ukvarja z glasovi (z najrazličnejših vidikov: opisna, fiziološka, fizikalna, eksperimentalna, psihološka, zgodovinsko razvojna itd.); pomeni pa tudi način govorjenja; zato je tudi pridevnik *fonetičen* tako malo opredeljen in širok, da pomeni to, kar zadeva vedo in govor sam: *fonetični laboratorij*, *fonetična sprememba glasu*, *fonetični ustroj jezika*, celo: *fonetična posebnost* za posebnost v izgovarjavi; v tem zadnjem pomenu rabimo rajši *fónična* posebnost, ker se nanaša samo na govor (*phónos*). V novejšem času se je proti tako široki rabi izraza *fonetičen* opredelila posebno fonologija in ustvarila términ *foném*, s katerim zaznamuje posamezne glasove jezika; pridevnik k temu je *fonémski* ali *fonemátičen* (kakor *sistem* — *sistemski* — *sistematičen* ipd.), n. pr.: *fonemske premene*, *fonemska skupina* ipd. Kaj razume Mahnič pod *fonémski*, ni razvidno iz zveze, n. pr. na str. 59: »Temeljna fonemska prvina, ki pa nima napetosti, smeri in hotenja, nima razodevalne moči, je artikulirani zven ali šum, ki mu pravimo glas«. »Večja fonemska enota ni zlog niti beseda, ... ampak smiselna serija glasov.« Zdi se, da mu pomeni *fonemski* tukaj *govorni*, torej *fónični*; jasno in prav bi rekel: govorna enota je smiselna vrsta glasov ali fonemov; prvi stavek pa je ves v zraku: fonologiji so fonemi nosilci pomenov in so zato za smisel govorne celote bistveno pomembni, zato so »razodevalni« in imajo napetost, smer in hotenje s celoto vred.

Na novo je vpeljal avtor v naše fonetično izrazoslovje (41 in 59) tri nove izraze iz angleščine: *intense*, *tense*, *detense*. Omenja pravzaprav te tri faze le pri zapornikih (41), dejansko pa jih imamo pri vseh glasovih, tudi pri samoglasnikih, le da tam po navadi govorimo o nastavku. Pri zapornikih po navadi govorimo o imploziji, okluziji in eksploziji za te tri faze. Razumem, da mu je *tense* bolj všeč zaradi notne osnove z *in-* za začetek in *de-* za konec; kljub temu pa je beseda nerodna, saj je nesklonljiva in ne veš, kako bi jo izgovarjal in uporabljal. Morda bi se dala brez posebnih težav najti tudi podobna domača oblika; glas po fiziološki in akustični moči raste od začetka preko viška do popuščanja, to je, se zapne, napne in odpne, glas ima torej svoj *za-pón*, *na-pón* in *od-pón*. To velja za vse glasove. — Mimogrede naj omenim, da razlaga o prilikovanju (*vrapci* — *vrapci*) nikakor ni pravilna; saj vendar tu ne gre za spremembo v tem, da je implozija ceja (*intense* — *zapon*) segla v eksplozijo beja (*detense* — *odpon*), marveč poseže nezvenečnost ceja prav na začetek (že v implozijo — *zapon*) beja in mu vzame zven. To so zelo zamotani fiziološko-psihični pojavi, ki pa nastopajo samo med pravimi zvenceimi in nezvenceimi soglasniki, ne pa med soglasniki in zvočniki (*l*, *lj*, *r*, *m*, *n*, *nj*, *v*, *j*) in ne med soglasniki in samoglasniki. Kako daleč sega tako prilikovanje po zvenu, odloča fonemska strnjnost v pomensko enoto; vsekakor se osebek in povedek ne strneta v fonemsko enoto, čeprav sta smiselno tesno povezana, marveč ohranita vsak svojo enakovredno moč; zato primer *dež prši* z izgovorom *daš parši* ne sodi v prilikovanje, marveč se *daš* izgovarja z nezvenceim (vsaj v zadnji polovici) soglasnikom *na koncu* besede, ne zaradi naslednjega *p* v *prši*.

Pri obravnavi glasov se je Mahnič v razdelitvi in opredelitvi trdo držal starih vzorcev; to ima dobro in slabo stran. Tu je še cela vrsta vprašanj, ki bi jih morali rešiti, da pridemo do zadovoljive opredelitve in razvrstitve glasov. Zato je vsak resen poskus hvale vreden. Ze slovnica 1956 je nakazala izločitev zvočnikov iz razreda soglasnikov; podkrepil jo je Toporišič v JiS III 70; tudi vprašanje, kateri glasovi sodijo med zvočnike, ni še vsem jasno. Vsekakor je napačno, da opredelujemo zvočnike samo po njihovi medvokalni izgovarjavi, koder se uveljavljajo samo soglasniški element. Ze prej sem omenil eno izmed posebnosti zvočnikov proti soglasnikom, da se po zvenu ne prilikujejo z njimi. Pa imajo še druge samoglasne značilnosti in premene, po katerih je to čisto samosvoj razred glasov (fonemov). O vsem tem bi bilo treba spregovoriti v samostojni obravnavi. Mahnič n. pr. sam ugotavlja (53) čudno velik prepad v absolutni višini soglasnikov *f*, *č*, *š*, *ž*, 3000 do 4000 Hz, za *r*, *l*, *n*, *m*, pa le 400 do 200 Hz. Ze to je jasen dokaz za kategorijo zase.

Če ločimo zvočnike od soglasnikov, se same po sebi rešijo nekatere težave. Nemogoče je n. pr. šteti v isto vrsto z ustnimi zaporniki nosnika *m* in *n*, pa naj bo še tako ustna »artikulacija ustničnih zapornikov (P, B, M) približno enaka« (42), ko je pa akustični vtis tako popolnoma drugačen. Seveda je tudi vprašanje, koliko je upravičeno, da govorimo o velarnem *n* kot samostojnem fonemu (glasu), ko pa nima nikoli razločevalnega pomena in je samo nezavesten asimilacijski produkt pred *k* in *g*. Z isto pravico bi lahko govorili tudi o pripripiškem *n* pred pripripniki, ki je prav tako le sad asimilacije brez razločevalne pomenske moči. Prav tako bi potem lahko govorili tudi o nosnih samoglasnikih pred nosniki in za njimi. Isto

velja tudi o zvenečih *c* in *č*. Zlasti pa bi se bil avtor s tem ognil težavam pri obravnavi glasu *v* in njegovih premen. Dokler stavi *v* med soglasnike *v* par z nezvenečim *f*, si kajpak ne more na jasno, kaj je potem s soglasniškima *u* (*u*), ki mu daje za par dvoustnični *w*. Kako je z dvoustničnim *w*, sta pojasnila že R. Kolarič (JiS I, 45 sl.) in R. Nahtigal (rt. 237 sl.). V skupnem sklopu zvočnikov vs je jasno pokaže, da so *v-u-u* premene istega fonema v različnih legah; do takega sklepa je težko priti, če je *v* par nezvenečemu *f* kot pravi soglasnik; potem je tudi nerazumljivo, zakaj se pred njim nezveneči soglasniki po zvenu ne asimilirajo, marveč ostajajo pomensko razločevalno zveneči ali nezveneči: *tvoj* — *dvoj* ipd.; prav tako ostane nepojasnjeno, zakaj *f* ni nezveneča premena zvenečega *v* na koncu ali pred nezvenečimi soglasniki, ker za osrednje govore in knjižni jezik velja izgovor: *pràu*, *žiu*, *óuca*, *káuca*, ne pa *práf*, *žif*, *ofea*, *kafka*, kakor na vzhodu za pisano *prav*, *živ*, *ovca*, *kavka*. Vse to je tudi dosti razumljivo iz zgodovine slov. jezika, saj je *f* že prvotni slovenščini tuj glas in ga je kasneje zamenjavala z domačim *h* v imenih, kakor *Hlip* iz *Filíp*, *Hobján* iz *Fabiján*, *Ráhu* iz *Ráf(a)el* ipd. Toda to le mimogredé, ker sodi v drugo obravnavo. Vsekakor pa je treba nejasnosti, ki so se vtihotapile v učbenike z zamešavanjem *w* in *u*, odpraviti.

Čudim se, zakaj je brez besede prešel vprašanje različnih *r*, ki jih imamo tudi na slovenskem ozemlju več vrst, med drugim tudi velarnega. Vprašanje z jezikovnega stališča ni tako pomembno kakor z estetsko akustičnega. Saj je n. pr. zanimivo, da ga *Comédie française* do konca prve svetovne vojske ni pustila na oder; potem je bilo le premalo odličnih igralcev z zobniškim in preveč odličnih z mehko-
nebnim, da bi se mu še mogla ustavljati. Tudi v nemškem odrskem izgovoru je našel milost šele 1933 z uradnim priznanjem za *Hochsprache* (Siebs).

V novi izdaji mora avtor vsekakor odpraviti moteče napake, da ponekod vse soglasnike brez ločitve zvenečih in nezvenečih imenuje čiste šume (n. pr. 30), da karakteristični šum zveni (28), kar je nekaka *contradictio in adiecto*, pač pa se šum in zven lahko oglašata hkrati; pri obravnavi posameznih glasov jih prav označuje in loči. V vrsto takega nedogranega izražanja sodi tudi stavek: »Vzbujeni šumi imajo določeno absolutno višino in brnijo bodisi sami zase ali pa so obarvani z glasom iz grla« (44); slovničarsko suhoparno, pa zato stvarno pravilneje bi se to reklo: Nastali šumi imajo določeno absolutno višino in so čisti ali pa jih spremlja zven. Tudi ni prav — s fonetičnega stališča — če misli, da se n. pr. pri *b d g* zven začne šele z eksplozijo; to velja za nemške ali sploh germanske zapornike, ne pa za slovanske in romanske; pri naših *b d g* zvenijo glasilke ves čas od implozije (zapon) preko vse okluzije (napona ali zapore) pa do konca eksplozije (odpona), le da je ta zven udušen z ustno zaporo in zato slabo slišen, vendar je toliko močan, da ublaži moč eksplozije in skrajša okluzijo. Toda vse to so že drobnosti. Kakor je sicer pesniško povedano in ostro razloženo, vendarle stvarno ni natančno, če pravi: »... zdaj vemo, da so soglasniki brez posluha in glasu, samoglasniki pa imenitni pevci, da so torej prvi zgolj šumi, drugi pa toni oz. zveni« (30). Kaj naj rečejo k temu prikrajšani zveneči soglasniki?

Naj bo dovolj! Za drugo izdajo naj avtor fonetični del prečisti s kakim fonetikom, da ne bo nepotrebnih motenj. Bilo bi namreč škoda za knjigo, ki zna vneti veselje in voljo za resno prizadevanje v negovanju govornje besede. Premalo poznam druge osnove lepe besede, melodiko, ritem, barvo itd., da bi mogel strokovno posegati vanjo. Vsekakor pa bo treba tudi tukaj iskati nekaj podobnih trdnih tal, kakor jih dajeta fonetika in fonologija pri oblikovanju glasov. Žal jih zdaj v knjigi še ni, le slutiš jih iz nakazanih navodil in ocen. Hudo je, ko ves čas čutiš, kako se avtor sam in z avtoriteto velikih svetovnih mojstrov posmehuje ubogim obrtnikom, ki po slovnica in pravorečjih vrtajo in privijajo vijake, hkrati pa le terja: »Gledališko govornje je treba fiksirati. Ni mogoče govoriti na vsaki predstavi drugače« (105). — »Vendar odrski jezik še zdaleč ni samo stvar suhe gramatike, filologije in pravorečja — predvsem in najprej je stvar življenja, estetike, logike in srca« (108).

H koncu samo še opombo k vokalnemu kvocientu (108 sl.). Navaja ga za italijanščino 48 % samoglasnikov (1,04), za francoščino 43,5 % (ali 1,30), za nemščino 38 % (ali 1,76). Kaj pa mi? Hrvati po Maretiću 46,47 % (ali 1,15), torej zelo blizu italijanščine. Slovenci pa po še neobjavljenem in neuradnem računu 41,86 % (ali 1,38) kakor Francozi. Kaj pa bi bilo v pogovornem jeziku? Zdrknili bi pod 40 % prav v bližino nemščine, ker bi odpadlo toliko nepoudarjenih samoglasnikov. Tudi to si je dobro zapomniti.

Jakob Solar